

GÖRÜNMEZLİKTEN GÖRÜNÜRLÜĞE: İSTANBUL'UN KENT DOKUSUNDA GÖÇMENLİK VE MÜLTECİLİK DENEYİMLERİ

Ayşen ÜSTÜBİCİ*

ÖZ

Bu makale, Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin ve mültecilerin kentsel alanlardaki içerilme, dışlanma ve sınır dışı edilebilirlik deneyimlerini aktarmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yaygın olduğu İstanbul'daki Zeytinburnu ilçesi, uzun süredir farklı yasal statülerdeki göçmenlerin yerleştiği ve ucuz işgücüne dayanan tekstil, deri sanayi, imalat, inşaat gibi alanlarda oldukça zor koşullarda da olsa çalışma olanağı buldukları bir yerleşim merkezidir. Makale, özellikle Suriye ve Afganistan'dan gelen toplulukları barındıran Zeytinburnu ilçesinde, 2012-2013; 2017-2018 ve 2019 yıllarında yürütülen farklı niteliksel saha çalışmalarına dayanmaktadır. Saha çalışmasının bulguları ışığında, özellikle mültecilerin kent hayatına katılımları ve görünürlüklerinin artması ile beraber kentsel alanda göçmenlerin dönüşen içerilme ve dışlanma dinamikleri tartışılmaktadır. Makale, 2015 öncesi ve sonrası vatandaş olmayan Afgan ve Suriyeli toplulukları çevreleyen yasal, kurumsal, ekonomik, sosyal bağlamı göz önüne alarak, Zeytinburnu ilçesinde yoğun olarak yaşayan ve bazen yasal statüsü olmayan göçmenlerin deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, farklı grupların yerel halk ve güvenlik güçleri ile ilişkileri, sınır dışı edilme pratikleri hakkındaki deneyimleri, ekonomik yaşama katılımları, temel haklara erişimleri, farklı dönemlerin demografik, ekonomik ve sosyal dinamikleri göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Bulgular, temelde farklı yasal statüleri sahip göçmen ve mültecilerle yapılan 32 derinlemesine görüşmeye dayanmaktadır ve yıllar içinde yürütülen sivil toplum temsilcilerinden oluşan uzman görüşmeleri ve yerel halktan kişilerle yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemlerle çeşitlendirilmiştir. Bulgular, zaman içinde değişen kabul ve dışlama pratiklerini ortaya koymaktadır. Buna göre tamamen dışlayıcı bir alan olmamak ile beraber, Zeytinburnu'nun, en kabul gören gruplar için bile, çeşitliliği benimseyen ve göçmenlere kucak açan bir kent alanı olduğunu söylemek zordur.

Anahtar kelimeler: düzensiz göç, İstanbul, Zeytinburnu, Afgan mülteciler, Suriyeli mülteciler, kent, sosyal içerilme

FROM INVISIBILITY TO VISIBILITY: IMMIGRANT AND REFUGEE EXPERIENCES IN ISTANBUL'S URBAN FABRIC

ABSTRACT

This article discusses the irregular migrants and refugees' experiences of 'inclusion', 'exclusion' and 'deportability' in the urban context of Istanbul. Zeytinburnu, a district where informal economic activities are widespread, is a place where immigrants of different legal status have settled for a long time and have the opportunity to work in industries such as textile, leather, manufacturing and construction that rely on cheap labor. The article is based on three qualitative fieldwork conducted in 2012-2013, 2017-2018 and 2019 in Zeytinburnu. The district hosts migrant communities especially from Syria and Afghanistan. In the light of the findings of the field studies, the changing dynamics of inclusion and exclusion of immigrants and refugees in the urban area, particularly with the participation of refugees in urban life and their increased visibility, will be discussed. By taking into consideration the legal, institutional, economic and social context surrounding non-citizen communities before and after 2015, the article focuses on the experiences of Afghan immigrants who live in Zeytinburnu district and mostly have no legal status and Syrian refugees, mostly under Temporary Protection, while some of them are also undocumented. In this context, the relations of different groups with local people and the police, their experiences of deportability, their participation in economic life, and their access to fundamental rights will be examined by taking into account the economic and social dynamics of the related periods. The findings are primarily based on thirty-two in-depth immigrants and refugees of various legal status living in Zeytinburnu. They are also triangulated with expert interviews with civil society representatives and in-depth interviews with local people as well as observations made during different research trips over the years. Findings display how practices of inclusion and exclusion have changed over time. Accordingly, Zeytinburnu is

* Dr. Öğretim Üyesi, Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: austubici@ku.edu.tr, ORCID Number: 0000-0002-1498-0025

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

not a space of exclusion but at the same time, it is difficult to claim that it is a welcoming urban space, open to diversity, even for the most tolerated groups.

Keywords: irregular migration, Istanbul, Zeytinburnu, Afghan refugees, Syrians, temporary protection, social inclusion.

Atıf: ÜSTÜBİCİ, A. (2020). "Görünmezlikten Görünürlüğe: İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri", İMGELEM, 4 (7): 273-298.

Citation: ÜSTÜBİCİ, A. (2020). "From Invisibility To Visibility: Immigrant and Refugee Experiences in Istanbul's Urban Fabric", İMGELEM, 4 (7): 273-298.

Başvuru / Received: 21 Ekim/October 2020.

Kabul / Accepted: 24 Kasım/November 2020.

Araştırma Makalesi/Research Article.

EXTENDED SUMMARY

Historically, cities have been the main destinations for those who come with internal and international migration. Cities constitutes spaces where immigration policies of nation-states as well as the practices at the local level that are incompatible with these policies are implemented. Focusing on the impact of immigration on the urban fabric before and after the arrival of refugees from Syria in Turkey, the article discusses the irregular migrants and refugees' experiences of 'inclusion', 'exclusion' and 'deportability' in the urban context of Istanbul. Zeytinburnu, a district where informal economic activities are widespread, is a place where immigrants and refugees have settled for a long time and have the opportunity to work in industries such as textile, leather, manufacturing and construction that rely on cheap labour. The data is gathered through three qualitative fieldwork conducted in 2012-2013, 2017-2018 and 2019 in Zeytinburnu. The district hosts immigrants of different legal status especially from Syria and Afghanistan. In the light of the findings of the qualitative fieldwork, the changing dynamics of inclusion and exclusion of immigrants and refugees in the urban area, particularly with the participation of refugees in urban life and their increased visibility, will be discussed. By taking into consideration the legal, institutional, economic and social context surrounding non-citizen communities before and after 2015, the article focuses on the experiences of Afghan immigrants who live in Zeytinburnu district and mostly have no legal status and Syrians, mostly under Temporary Protection, while some of them are also undocumented. In this context, the relations of different groups with local people and the police, their experiences of deportability, their participation in economic life, and their access to fundamental rights will be examined by taking into account the economic and social dynamics of the related periods. The findings are primarily based on thirty-two in-depth interviews with immigrants of various legal status living in Zeytinburnu. They are also

triangulated with expert interviews with civil society representatives and in-depth interviews with local people as well as observations made during different research trips over the years. The first part of the article provides a conceptual framework and a literature review on cities, refuge and irregular migration. In the second part, the details of the long-term field work, which can be periodized as before and after 2015, are explained. In the third and fourth sections, the continuing and changing aspects of the immigrant experience during these periods in Zeytinburnu are analyzed. The findings convey the experiences of invisibility and visibility that changed before and after 2015. Historically, Zeytinburnu neighborhoods have been “destination neighborhoods” for both domestic and international immigrants, as they host leather and textile production and are close to construction sites. Over the years, the district has become densely populated and has developed commercially, with widespread informal economic activity. Compared to other districts hosting Syrian refugees in Istanbul, Zeytinburnu displays more diversity in terms of social class and ethnicity. In the last decade, there has been an increase in the number of Afghan and Syrian migrants and refugees living in the district. Hence, the immigrant presence in the district became much more visible.

With increasing numbers coupled with increasing politicization of refugee reception in Turkey, the attitudes of local people towards refugees and immigrants in the district have evolved in time. While observing this change, comparing the periods before and after 2015 reveals that the conditions of widespread exploitation in the labour market continue, and in this sense, that the Syrian and Afghan communities are exposed to similar processes of secondary inclusion despite their different legal status. However, the increase in the visibility of the immigrant population has led to increasing hostility towards Syrians in particular. Syrian refugees living in the district stated that they frequently experienced these reactions in daily life. Afghans, on the other hand, who managed to remain more invisible compared to Syrians, said that they were less discriminated against in daily life, but they felt marginalized in accessing rights. Increasing internal border controls after 2015 negatively affect the daily life practices of all unregistered Afghan or Syrian immigrants. Tracing the deportation and acceptance practices that have evolved over time reveals that Istanbul is neither completely exclusionary nor a city of shelter where the diversity brought by immigrants is embraced.

GİRİŞ

Tarihsel olarak kentler iç göç ve uluslararası göç ile gelenlerin ana istikametini oluşturur. Ulus-devlet politikalarının uygulandığı, zaman zaman ise bu politikalar ile uyuşmayan pratiklere ev sahipliği yaptığı için düzensiz göç alanında da, sadece ulus-devlet düzeyinde değil, şehirler düzeyinde de çalışmalar yapılmaktadır (Darling, 2017; Ridgley, 2008; McBride, 2009). Son yıllarda sadece iş imkanları arayan ekonomik göçmenler değil, mülteciler de, özellikle mülteci ağırlayan gelişmekte olan ülkelerde, kent dokusunun bir parçası haline gelmiştir. Dünya genelinde 2015 yılı itibariyle mültecilerin yarısından çoğu kentlerde yaşamaya başlamıştır. Buna bağlı olarak kentsel alan, kente çalışmaya gelen belgeli veya belgesiz göçmen işçilerin yanında, mülteciler açısından da bir çalışma sahası olarak ortaya çıkmıştır (Darling, 2017). 2011 sonrası Suriyeli mülteciler deneyimi, dünyanın her yerinde git gide yaygınlaşan kent mültecileri kavramı üzerinden Türkiye’de görünür hale gelmiştir. Elbette bu durum, Suriye savaşından önce mülteci varlığının Türkiye’nin büyük kentlerinde özellikle İstanbul’da hissedilebilir düzeyde olduğu gerçeği ile beraber tartışılmalıdır.

Bu makale, Türkiye’de Suriye’den gelen mülteciler ile dönüşen göç olgusunun kent dokusundaki etkisine odaklanmaktadır. 2011 yılından beri, Türkiye göç alan bir ülke olarak, göreceli olarak mütevazı, yüzbinler ile ifade edilebilecek rakamlardan dünyanın en çok mülteci ağırlayan ülkesine dönüştü. Özellikle büyük şehirlerde, merkezin çeperinde diyebileceğimiz bölgelerde, neredeyse görünmez bir şekilde yaşayan, genellikle Afganistan’dan ve eski Sovyet ülkelerinden, daha az sayıda Afrika ülkelerinden gelen göçmen nüfusa, çok daha görünür bir Suriyeli mülteci nüfus eklendi. Bu süreç ile beraber, Zeytinburnu, Başakşehir, Arnavutköy, Esenler, Avcılar gibi İstanbul’un birçok ilçesinde Suriyeli nüfus o ilçenin toplam nüfusunun %5’inden fazlasını oluşturmaya başladı (Kale ve Erdoğan, 2019). Bir süre çalışıp ülkesine döneceği ya da kaçak yollardan Avrupa ülkelerine geçeceği düşünülen ve müsamaha gösterilen göçmenlerin ve misafir olarak görülen Suriyeli mültecilerin, kent dokusundaki varlıkları çok daha görünür hale geldi (Salomoni, 2018; yazar, 2020). Birçok rapor ve araştırma Türkiye’deki Suriyeli mültecilere karşı negatif tutumların altını çizmiştir (Erdoğan, 2020; Oytun ve Gündoğar, 2015). Fakat geçicilikten uzun süreli yerleşime evrilen bu sürecin zamansal boyutu ve hali hazırdaki göçmen gruplarının kentsel alandaki varoluşuna etkisi daha az araştırılan bir konu olmuştur (Salomoni, 2018).

Bu çerçevede, makale, Türkiye'ye yönelen göç örüntüleri ve göç politikaları açısından son 10 senedeki dönüşümlerin kentsel alanlardaki, kayıtsız göçmenlerin ve mültecilerin deneyimine etkisini tartışmaktadır. Makalede, Suriyeli, Afgan ve başka ülkelerden gelen göçmen ve mültecileri barındıran Zeytinburnu ilçesinde, 2012-2013, 2017-2018 ve 2019 yıllarında yürütülen ve niteliksel yöntemlerin kullanıldığı farklı saha çalışmalarının bulguları aktarılacaktır. Bu bulgular ışığında, özellikle göçmen ve mültecilerin kent hayatına katılımları ve görünürlüklerinin artması ile beraber kentsel alandaki göçmen ve mültecilerin dönüşen içerilme ve dışlanma dinamikleri tartışılacaktır. Makale, 2015 öncesi ve sonrası vatandaş olmayan toplulukları çevreleyen yasal, kurumsal, ekonomik, sosyal bağlamı göz önüne alarak, Zeytinburnu ilçesinde yoğun olarak yaşayan ve çoğunlukla yasal statüsü olmayan farklı statülerdeki Afgan ve Suriyeli göçmenlerin deneyimlerine odaklanacaktır. Bu bağlamda, farklı grupların yerel halk ve güvenlik güçleri ile ilişkileri, sınır dışı edilebilirlik deneyimleri, ekonomik yaşama katılımları, temel haklara erişimleri farklı dönemlerin siyasi, ekonomik ve sosyal dinamikleri göz önünde bulundurularak incelenecektir.

Tartışma, çeşitli yasal statüdeki göçmen ve mültecilerle yapılan derinlemesine görüşmelere ve odak gruplarına dayanmaktadır. Bunun yanında, Zeytinburnu'ndaki yerel yönetim, resmi görevliler ve sivil toplum görevliler ile yapılan gözlemler ve yerel halk ile yapılan görüşmeler ve sosyal alanlardaki gözlemler bulguları aydınlatmaktadır. Görüşmeler, 2012-2013 yılları boyunca ve daha sonra 2017-2019 yılları arasında yürütülen saha çalışmaları süresince yapılmıştır. 2015 öncesi, Afganistan'dan gelen ve Zeytinburnu'nda yaşayan 12 göçmen (5 erkek, 7 kadın) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen kişilerden biri dışında hepsi ülkeye yasal olmayan yollarla giriş yapmıştır. Aralarında sığınma başvurusu yapanlar olmakla beraber, sadece ikisi oturma izni alabilmişti ve geri kalanların görüşmelerin yapıldığı sırada bir yasal statüsü yoktur. 2015 sonrasında ise, çoğunluğu erkek 12 Afgan göçmen ve geçici koruma altındaki 8 Suriyeli ile görüşülmüş ve Suriyeli erkek katılımcıların olduğu iki odak grup çalışması yapılmıştır. Ayrıca çeşitli göçmen gruplarının bir araya geldiği dini mekanlar, dernekler, eğlence yerleri gibi sosyal ortamlarda gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemler, günlük hayatta, göç ve toplumsal cinsiyet deneyiminin nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Görüşülen kişiler; ulaşılması zor, çoğu zaman "görünmez" bir grup olduğundan, görüşme yapılacak kişiler kartopu metodu ve sahada deneyimli kişilerin yardımı ile belirlenmiş ve oluşturulan grubun demografik (yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, etnik köken, din vs.) ve hukuki statü (yasal, düzensiz göçmen,

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

sığınmacı vs.) bakımından ülkedeki uluslararası göçmenlerin dağılımlarını yansıtmasına özen gösterilmiştir. Görüşmeler, göçmenlerin, göç hikayeleri ve günlük yaşamlarındaki deneyimlerine yoğunlaşmıştır. Derinlemesine görüşmeler, bireylerin, ev sahibi ülkenin göç mevzuatını nasıl deneyimlediklerini ve bunun kentsel alandaki günlük deneyimlerine nasıl yansıdığını anlamak bakımından zaruridir. Hem ev içi bakım işlerinde, hem de diğer gelir getiren aktivitelerde oldukça yoğun çalışan göçmen ve mülteciler ile görüşmeler, onların uzun iş saatlerinden ötürü, genellikle akşam saatleri ve hafta sonları onların kendilerini rahat hissettiği ev, park, kafe, restoran gibi mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Yerel halk ile yapılan sohbetler ve gözlemler ise genellikle tatil günlerinde kafe ya da halka açık yerlerde uzun sohbetler şeklinde gerçekleşmiştir. Görüşmelerinin çoğu bir çevirmen yardımı ile yapılmış ve deşifreleri için bir araştırma asistanından yardım alınmıştır. Görüşme notları ve deşifreler N-Vivo programı aracılığıyla kodlanmıştır.

Yukarda belirtildiği gibi, niteliksel yöntemlerin kullanıldığı bu araştırmanın yürütülmesi bireylerin katılımı yolu ile olduğundan, araştırmaya doğrudan veya dolaylı olarak katılan bireyleri korumak amacıyla, gerekli tüm etik önlemler alınmıştır. Farklı dönemlerde yürütülen saha araştırmaları için Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik kurulu tarafından onay alınmıştır.¹ Görüşme yapılacak kişi ve kurumlara gerekli bilgilendirme yapılmış ve görüşmelere katılacak kişilerin sözlü rızası önceden alınmış ve yapılan görüşmeler sadece görüşme yapılan kişinin rıza göstermesi halinde kaydedilmiştir. Hem kayıtlar hem de yapılan görüşmelerde tutulan notlar, Koç Üniversitesi Etik Kurulu tarafından öngörüldüğü üzere, kilit altında tutulmaktadır.

Bu amaçla makalenin ilk bölümünde kavramsal çerçeve çizilip yazın taraması sunulmaktadır. İkinci bölümde ise 2015 öncesi ve sonrası olarak dönemleştirilebileceğimiz uzun dönemli saha çalışmamın detayları aktarılacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise bu dönemlerde Zeytinburnu özelinde göçmen deneyiminin, süreklilik gösteren ve zaman

¹ 2012-2014 yıllarında yürütülen Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM) "A Gendered Analysis of the Implications of Emigration and Immigration Policies for Citizenship: the Cases of Turkey and Morocco" isimli saha çalışması, 2017-2018 yıllarında yürütülen, Koç Üniversitesi Tohumlama Fonu kapsamında fonlanan Migrant and Refugee Integration and Local Governance isimli proje, 2019 yılında yürütülen, Hollanda Adalet ve Güvenlik Bakanlığı WODC (Araştırma ve Belgelendirme Merkezi) tarafından fonlanan "Fluctuations in migration flows on the Balkans route" isimli projelerin saha çalışmaları Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik kurulunun onayı ile yürütülmüştür.

içinde değişen yönleri analiz edilecektir. Bulgular 2015 öncesi ve sonrasında değişen görünmezlik, görünürlük deneyimlerini aktarmaktadır.

Düzensiz Göç, Mülteciler ve Kentler Yazını

Araştırmada kullanılan düzensiz göç (İng. *irregular migration*) kavramı devletlerin koyduğu kanunlara uymayarak ülkeye giriş, çıkış ve ülke sınırları içinde ikamet ve çalışma faaliyetlerini belirten ve akademik dilde kullanılan geniş bir kavramdır. Kuzey Amerika yazınında düzensiz göçmen kavramı ile beraber “belgesiz” (İng. *undocumented*), özellikle Fransa’da “kağıtsız” (Fr. *sans-papier*) terimleri kullanılmaktadır. Düzensiz göç hareketlerinin karma hareketler olduğu (İng. *mixed flows*) ve –ikisi arasındaki ayrımı belirlemek çok mümkün olmasa da- hem ekonomik hem siyasi nedenlerle göç eden grupları barındırdığı unutulmamalıdır. Düzensiz göç hareketleri sadece daha iyi yaşam şartları için ülkelerini terk eden ekonomik göçmenleri değil; çatışma, soykırım, baskı gibi nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan siyasi mültecileri de kapsar. Sınırları belgesiz geçen göçmenlerin bir kısmı, sınırı geçtikten sonra sığınma başvurusu yapmaktadır. Başvuru sahipleri arasından kabul edilenler 1951 Cenevre Konvansiyonu gereğince uluslararası korumadan faydalanırlar.

Düzensiz göçmenler bir yandan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ucuz işçi olarak çalıştıkları için varlıkları devletler tarafından tolere edilir. Diğer yandan ise, mültecilerden farklı olarak belgesiz göçmenler her an sınır dışı edilme ihtimali (İng. *deportability*) karşısında genellikle korunmasızdırlar. Teorik olarak, sınır dışı edilme ihtimali, göçmenler üzerinde bir disiplin mekanizması olarak işler ve onları sosyal hayatta ve iş süreçlerinde çatışmadan kaçınan uysal işçiler haline getirir (De Genova, 2004; Chauvin ve Garcés-Mascareñas, 2014: 423). Pratikte ise, göçmenlerin sınır dışı edilme ihtimalini en aza indirmek için çeşitli taktikler geliştirdikleri ve zaman zaman siyasi özneler olarak haklarını aradıkları görülmektedir (Üstübcü, 2016). Bu makalede içerilmenin siyasi boyutundan ziyade toplumsal boyutuna vurgu yapılmaktadır. Elbette ki bu toplumsal boyut, göçmen ve mülteci toplulukların zaman içinde artan sayısından ve görünürlüğünden, aynı zamanda da değişen yasal çerçeve ve siyasal söylemlerden ayrı düşünülmemelidir.

Her ne kadar göçün kontrol edilmesi, ulus-devlet sınırları ile örtüşse de, son dönemde kentlerin göçmenlerin kontrolü üzerindeki rolü tartışılmaya başladı. Buna göre, kentsel alan, güvenlikçi yaklaşımlar, işyerlerinin denetimi, belgesiz göçmen çalıştıran işverenlerin cezalandırılması gibi “iç sınır kontrolleri” uygulamalarına sahne olmaktadır (Darling, 2017).

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

Diğer yandan ise, özellikle 2015'ten sonra “mülteci krizi” olarak adlandırılan süreçte, kentlerin çeşitliliği benimseyen ve göçmenleri bir tehdit değil fırsat olarak gören, “sığınak kentler” kavramı yeniden dolaşıma girmiştir. Örneğin, ABD'nin San Francisco şehri, 1980'lerin ortasından itibaren bir sığınak kent olmaya yönelik adımlar atmıştır. Federal seviyedeki sınır kontrollerinin aksine, yasal statüden bağımsız olarak kentte yaşayan herkesin temel hak ve hizmetlere erişimini esas almıştır (McBride, 2009; Ridgley, 2008).

Sığınak kentler ya da dışlayıcı kentler ikileminin ötesinde, son yirmi yılda, düzensiz göçle ilgili araştırmalar, yasal dışlamanın tipik olarak ikincil katılımla sonuçlandığını vurgulamıştır (Chauvin ve Garcés-Mascareñas, 2012). Düzensiz göçmenler kayıt dışı destek ağları, kayıt dışı ekonomi ve siyasi faaliyetler yoluyla entegre olurlar. Cvarjner ve Sciortio (2010), entegrasyon politikalarının yokluğunda dahi, düzensiz göçmenlerin emlak piyasası ve emek piyasasına dahil olduklarını ve bir entegrasyon sürecine girdiklerini söyler. Enformel ağlar diye adlandırabileceğimiz aile, eşler, göçmen grubu ile ilişkileri üzerinden korunmanın ve entegre olmanın yollarını ararlar (Danış vd., 2009). Türkiye'de, göç sürecine sosyal ağlar üzerinden bakan çalışmaların bir kısmı, bu ağların, akrabalık ilişkileri, duygusal ilişkiler gibi toplumsal cinsiyet halleri üzerinden şekillendiğini göstermiştir (Danış, 2007; Bloch, 2011). Fakat göçmenlerin kendi aralarında oluşturdukları ağlar, her zaman güven ve dayanışma değil bazen de güvensizlik ve sömürü üzerine kuruludur (Suter, 2012; Danış, 2007). Buna göre, düzensiz göçmenler için entegrasyonun bedeli, yasal statüleri olan göçmenlerden çok daha yüksektir.

Düzensiz göçmenlerin içinde buldukları risk ve sömürüye yatkın koşullar çoğunlukla, kaldıkları ülkede yasal statüleri olmamasından dolayı, karşılaştıkları insan hakları ihlalleri karşısında korunmasız ve kırılgan olmalarından kaynaklanmaktadır. Göçmenler bazen formel yolları kullanarak, devletle ya da sivil toplumla ilişki kurarak yasal statüye erişmeye çalışırlar (Calavita, 2006; Coutin, 2003; Chauvin ve Garcés-Mascareñas, 2012). Toplumda marjinal konumda bulunan göçmenler görünür olmanın riskli olacağını düşündüklerinde otoritelerden saklanırlar (Coutin, 2005; Menjivar ve Abrego, 2012: 1410). Sonuç olarak, kentsel alandaki görünürlük ve görünmezlik gündelik pratiklerin içine işlemiş bir pazarlık süreci olduğu kadar, o dönemin düzensiz göç politika ve uygulamalarının da bir yansımasıdır. Bu makalede, göç politikaların ve göçmen profilinin dönüşümü arka plana

alınarak, farklı yasal statülere sahip, farklı grupların yereldeki içerilme ve dışlanma örüntüleri ve benzeşen ve farklılaşan deneyimleri öne çıkarılmaktadır.

Zeytinburnu ve Uluslararası Göç

Türkiye'nin 1980'ler boyunca kendi vatandaşlarının ve üçüncü ülke vatandaşlarının, Türkiye sınırları üzerinden Avrupa'ya düzensiz geçişlerine göz yumduğunu söyleyebiliriz. Bu ihmal durumunun 1990'ların ortalarında Türkiye'nin AB tarafından bir geçiş ülkesi olarak adlandırılmasına kadar sürdüğü iddia edilebilir. Dışarıdan gelen baskı aynı zamanda teknik-idari destek ile beraber, Türkiye'yi *yasadışı* olarak nitelendirilen göç hareketlerini denetlemek zorunda bırakmıştır (Üstübcü; 2017). Bu siyasi çerçevede, kayıt dışı aktivitelerin yoğunluğu ile öne çıkan İstanbul, ne tamamen dışlayıcı bir kenttir ne de göçmenlerin getirdiği çeşitliliğin kucaklandığı bir sığınak kenttir. Araştırmalar, İstanbul'un farklı ülkelerden ve farklı hukuki statüye sahip göçmenler için ekonomik bir merkez haline geldiğini ortaya koymuştur (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012). Bu anlamda Suriyeli sığınmacıların gelişinden çok önce göçmen işgücü, özellikle bakım, deri, tekstil, inşaat gibi sektörlerde işgücü piyasasının bir parçası haline gelmiştir (Üstübcü, 2018).

Türkiye'de de Suriye'deki çatışmaların başlamasıyla beraber ilk gelen mülteci gruplar kamplara yerleştirilseler de kamp nüfusu, genel mülteci nüfusunun %10'unu geçmemiştir ve 2020 itibarıyla Türkiye'deki mültecilerin çok küçük bir bölümü kampta yaşamaktadır.² Yine 2020 itibarı ile İstanbul, resmi olarak yarım milyondan fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapmaktadır ve en fazla Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan il olmasına rağmen, resmi istatistikler Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) kapsamındaki Suriyelilerin İstanbul nüfusunun yaklaşık %4'ünü oluşturduğunu göstermektedir.

Türkiye'de göçmen ve mültecilere yönelik politikalar, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile kurulan İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Türkiye'deki mültecilerin %90'dan fazlası AFAD tarafından yönetilen geçici barınma merkezlerinde değil, kentlerde yaşamaktadır. Türkiye'deki mülteciler üzerine yapılan ve taradığım çalışmalar kent dokusu içinde kendine yer bulmaya çalışan mülteci gruplara odaklanmaktadır (bkz. Dağtaş, 2018). Bunlar arasında, medyada görünürlük (Rittersberger-Tiliç ve Bal 2019; IGAM 2019) gibi

²Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistikler için bkz. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

çalışmalar vardır. Bunun dışında, sınır dışı etme pratikleri üzerine yapılan çalışmalarda, zamansal değişim ve bu pratiklerin kent dokusuna yansımaları daha az işlenen bir tema olmuştur (bkz. Danış ve Soysüren, 2014).

Zeytinburnu ilçesi, 1960'lerden itibaren, Balkanlar'dan ve Türkiye'nin farklı şehirlerinden göçen ve temelde Türkçe konuşan bir göçmen nüfus barındırmaktadır. 1990'larla beraber buna iç göç ile gelen Kürtçe konuşan nüfus eklenmiştir (bkz. Danış vd., 2009). Bugün Zeytinburnu'nda yaşayan Afgan asıllı Türkiye vatandaşları 1980'lerin başında 1934 İskan Kanunu kapsamında kabul edilen "Türk kökenli" Afganlar, onların çocukları ya da bu ailelere sonradan katılan akrabalarıdır. Türkiye'ye kabul edilen 1006 aile, Kırşehir, Sivas, Şanlıurfa, Van ve Hatay gibi şehirlere yerleştirilmiş olsa da, birçoğu ilerleyen yıllarda deri ve halı üretiminde çalışmak üzere, yerleştirildikleri şehirleri terk edip Zeytinburnu'na gelmiştir. Bu yerleşik topluluğun geldikleri yerle devam eden ulus-ötesi bağları, sonraki yıllarda Afganistan'da iç savaş şartlarında yaşayan veya İran, Pakistan gibi ülkelerde mülteci olarak bulunan yeni göçmenler için çekici bir güç olmuş ve Afganistan-Türkiye arasında bir göç sisteminin oluşmasına yol açmıştır. İçduygu ve Karadağ (2018), Afganistan'dan Türkiye'ye yönelen göçün tarihsel boyutlarını kapsamlı olarak aktarmaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, ilk gelenlerin aksine özellikle 2000'li yıllarda Zeytinburnu'na gelen Afgan göçmenlerin çoğu ülkede bir yasal statüsü olmadan bulunmaktadır. Suriye iç savaşı ile beraber Türkiye'ye yönelen göç ile, İstanbul'un Bağcılar, Küçükçekmece, Fatih, Esenyurt, Sultanbeyli gibi Zeytinburnu'na da hatırı sayılır bir Suriyeli nüfus yerleşmiştir. 2016 yılı itibari ile Zeytinburnu'nda kayıtlı 25.000 kadar Suriyeli bulunmakta ve Suriyeliler ilçe nüfusunun %8,63'ünü oluşturmaktadır (Kale ve Erdoğan, 2019: 18). Bunun yanında, ilçedeki yeni göçmen nüfusunu, çoğu kayıtsız veya başka illerde sığınma başvuruları yapan Afganlar, daha az sayıdaki Pakistanlı ve Doğu Türkistan kökenli göçmenler oluşturmaktadır.

Tarihsel olarak, Zeytinburnu mahalleleri, deri, tekstil üretimine ev sahipliği yaptığı ve inşaat alanlarına yakın olmaları nedeniyle, hem iç hem de uluslararası göçmenler için 'varış mahalleleri' olmuştur. Yıllar geçtikçe, ilçenin nüfus yoğunluğu artmış ve yaygın kayıt dışı ekonomik faaliyetlerle ilçe ekonomik ve ticari olarak gelişmiştir. Bu süreçte, konut, ulaşım ve hizmetler açısından altyapı da gelişmiştir. Merkezi hükümetten ya da belediyeden sosyal yardım alınması yoksul aileler arasında yaygındır. Özellikle Suriyelilerin barındığı diğer

ilçelere göre, bölge sakinleri sınıf ve etnik köken bakımından daha fazla çeşitlilik sergilemektedir (Narlı ve Özaşçılar, 2020).

Bu makaleye ilham veren veri seti farklı zamanlarda yapılan saha çalışmalarından derlenmiştir. 2013-2014 yıllarından itibaren, düzensiz göçmenlerin haklara erişimi, göç istekleri, yerel halkla kurdukları ilişkiler üzerine üç adet saha çalışması yürütülmüş ve bu amaçla Zeytinburnu ilçe çok defa ziyaretler edilmiştir. Göçmen profilleri, ekonomik faaliyetleri ve barınma düzenlemeleri açısından “süper çeşitlilik” (ing. *super-diversity* bkz Vertovec, 2007) gösteren Kumkapı gibi semtlerin aksine (Biehl, 2014), Zeytinburnu nüfusun yapısı açısından oldukça çeşitli olmakla beraber, göçmenlerin Kumkapı’ya göre daha az görünür olduğu bir kentsel kesit örneği olarak dikkatimi çekmiştir. 2015 sonrasında ise, farklı saha çalışmaları için tekrar ziyaret edilen mahalleler göçmen varlığının hissedilebilirliği ve göçmen profilleri açısından oldukça değişmiştir. Makalenin geri kalanı, bu dönüşümün göçmen görünürlüğüne ve Afgan ve Suriyeli toplulukların gündelik deneyimlerine nasıl yansıdığını tartışacaktır.

2015 Öncesi Görünmez ve Tolere Edilen “Yasadışılık”

Özellikle 2015 öncesi dönemde, Zeytinburnu’nun uluslararası göçmen nüfusu çoğunlukla Afgan asıllı ve çeşitli yasal statülere sahip bireylerin oluşturduğu topluluklardan oluşmakta idi. Öyle ki aynı aile içinde, 1980 sonlarında vatandaşlığa geçmiş birisi, sonradan öğrenci olarak gelmiş ve oturma izni ve vatandaşlık almış bir doktor ve onun birkaç sene önce belgeleri olmadan giriş yapmış ve hiçbir yasal belgesi olmayan akrabalarını bulmak mümkündür. Bu anlamda kökeni 1980’lere dayanan, Afganistan’dan ve İran’a yerleşmiş Afgan uyruklulardan kaynaklanan ve köken ülkelerden Zeytinburnu’na uzanan bir zincir göçten bahsedilebilir.

Düzensiz göçmen işgücünün, kayıt dışı işgücü piyasasının bir parçası haline geldiği belgelenmiştir (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012). Bu genel eğilim Suriyeli mültecilerin kayıt dışı işgücüne katılımı ile iyice artmıştır (Ceritoğlu vd., 2017). Fakat Suriyeli mültecilerin yerleşmesinden önce de, İstanbul’da kayıt dışı işgücü piyasasının yasal olmayan statüye sahip göçmenleri dahil etmeye açık olduğu gözlenmiştir. Afganistan’dan gelen ve 2012’de İran sınırını yürüyerek geçerek Zeytinburnu’nda akrabalarının yanında yerleşen, 22 yaşındaki Malik, kendi iş bulma deneyimini şöyle anlatmaktadır: “Nişanlımın kardeşi buradaydı, akrabalarım vardı. İçeri girdik, uyuduk ve ertesi gün çalışmaya başladık... Evet, ertesi gün!

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

Akrabam, bana İstanbul'da işlerin böyle yürüdüğünü söyledi.” Bu örnek, özellikle ekonomik üretimin ihtiyacı doğrultusunda, belli dönemlerde düzensiz göçmenlerin kayıt dışı emek piyasasına kolayca dahil olduklarını gösterir.

Bununla birlikte, bunun yalnızca sömürücü koşullara dayanabilecek genç ve sağlam vücuda sahiplere açık olan seçici bir emek piyasasının elverdiği ölçüde bir ikincil içerilme deneyimi olduğu not edilmelidir. Kayıt dışı emek piyasasında, ucuz ve güvencesiz de olsa iş bulmak her genç kadın ve erkek göçmen için kolay değildir. Yasal statü ve korumadan yoksun olmaları ve sınır dışı edilme korkusu, düzensiz göçmenlerin emek piyasasında karşılaştıkları, düşük ücretli işlerde çalışma, ücretler ödenmediğinde çaresiz kalmaları, iş güvenliği olmaması gibi zorlukların ana nedenlerinden biri olarak görülür.

2015 öncesinde görüşülen, hem kadın, hem erkek göçmenler Zeytinburnu'nda polis tarafından durdurulma korkularının bir süre sonra azaldığını ve yasal statüleri olmamasından kaynaklanan belirsizlik dışında günlük hayatta bir tedirginlik yaşamadıklarını söylemişlerdir. Şehre geldikten sonraki hayat, düzensiz göçmenler için her an kendisini hissettiren bir sınır dışı edilme olasılığı ile karakterize edilir. Ancak, bu dönem aynı zamanda özellikle transit göç ile nispeten daha az ilişkili gruplar için yaygın bir hoşgörü ve müsamaha ortamına işaret eder. Sınır dışı edilme istatistiklerinde fazlasıyla temsil edilen ve uzun süre alıkonulması muhtemel bir grup olarak değerlendirilen Afgan vatandaşları bile sınırlardan ve suçla ilgili olaylardan uzak durdukları sürece sınır dışı edilme korkularının azaldığını ve toplum tarafından da kabul gördüklerini ifade etmişlerdir.

Örneğin yukarıda hikayesini anlattığım, tekstilde yoğun bir şekilde çalışan Malik ile, kaldığı bekar evinde rahat konuşamadığı için bir kafede bulduğumuzda, bir keresinde bir polisin onu evraklarını sormak için durdurmasını bana güven duygusuyla şöyle açıkladı: “Ben Afganım dediğimde daha fazla bir şey sormadı.” Aynı şekilde, 2009 yılında Afganistan'daki köyüden ayrılarak, İran üzerinden seyahat belgeleri olmadan Türkiye'ye giriş yapan Harun kendini ve dünyadaki varolma yollarını “kaçak” olarak tanımlamakta, “kaçak” olmanın kişinin güvenlik güçleri ile olan ilişkilerini mutlaka etkilemeyeceğini ifade etmektedir.

Üç yıl oldu, Türkiye'deyim. Burada yaşıyoruz, “kaçak” yaşıyoruz, burada rahatız, çalışıyoruz. Şükürler olsun, bizim ülkemiz gibi. Polis beni görse gitmeme izin verir.

[...] Mesela beni yakaladılar ama bıraktılar. Uyuşturucu kullanımı için araştırma yapıyorlar ve yasadışı iş yapan adamlar var. Gitmeme izin verdiler.

Yukardaki örneklerde hem Malik hem de Harun ile görüşmelerin Türkçe yapıldığını ve dolayısıyla Zeytinburnu mahallerinde hem güvenlik güçleri hem yerel halk ile karşılaşmalarında kendilerini rahatça Türkçe ifade edebildiklerini belirtmek gerekir. Özellikle, 2015 öncesi dönemde Afgan erkekler ve aileler, yasal statülerinden bağımsız olarak, işlerinden kalan zamanlarda ana bulvarda rahatça gezebilmekte, sahilde piknik yapmaktaydılar. Bu dönemde görüştüğüm kişilerden, sadece, Türkiye'ye pasaport ve vize ile giriş yapmış bir aile, ilk geldikleri günlerde sahilde belgelerini çaldırdıklarını ve bu nedenle neredeyse sınır dışı edileceklerini aktarmıştır.

Güvenlik güçleri ile kontrol uygulamaları üzerine yapılan görüşmeler, sistematik kontrolden ziyade rastgele kontrole tabi olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Güvenlik güçlerinin kendileri de belirli gruplara, özellikle de belirli hareketlilik türlerine karşı görelî hoşgörü olduğunu onaylamaktadır. 2012 yılında görüşülen, Emniyet Müdürlüğünden bir yetkili, güvenlik güçlerinin baskınlarının Ege kıyısında, İzmir'in Basmane ilçesinde ve İstanbul banliyölerinde kaçakçıların göçmenleri ülke dışına geçişlerini düzenlemeden önce tuttıkları 'şok evleri'nin [İng. *safe houses*] hedeflendiğinden bahsetmiştir. Bu tür baskınlar doğrudan transit geçişe maruz kalabilecek kişileri hedef almaktadır. Ekonomik göçmen olduğu iddia edilen kişiler de daha az oranda olsa da, polis kontrolüne tabidir. Görüşülen yetkili kontrollerin belli gruplara yoğunlaştığını altını çizmiştir: "Kontroller kamusal alanlarda, eğlence yerlerinde yapılır. Kontroller profillemeye ile yapılıyor, sokakta karşılaştığımız herkes için kontrol yok." Özellikle İstanbul ve Ankara'daki Afrikalı göçmenleri işaret ederek, düzensiz göçmenlerin güvenlik açısından sorunlu bir grup olarak tasvir edildiğini, özellikle 'para kazanamadıklarında' 'suç faaliyetlerine yatkın' olduklarını dile getirmiştir (saha görüşmesi, Aralık 2012). Ayrıca, o dönemde yetkililer belgeleri olmayanlar da dahil olmak üzere göçmenlerin ekonomik varlığını hoş görmelerinin sebebi olarak göçmenlerin ekonomiye katkılarından ve Türkiye'nin bir göç ülkesi haline gelmiş olmasından sıklıkla bahsetmişlerdir.

Kent dokusundaki görece içermeye rağmen, yine de güvenlik güçlerince yakalanma ve sınır dışı edilme tehlikesi göçmenlerin kent içindeki hareketliliğini azaltan ve bir anlamda onları uysallaştıran ve görünmezliğe iten bir mekanizma olarak işlediği gözlenmiştir.

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

Göçmenlerin sınır dışı edilebilirlik deneyimleri hakkındaki anlatıları, polisin onları görmezden geldiğini doğrulamak ile birlikte yaşadıkları istismay ve korunmasızlığı da yansıtmaktadır. Birçok göçmen, çalışmak için burada olduklarını, “ortalığı karıştıracak” eylemlerde bulunmadıkları sürece rahat ettiklerini söylerler. Burada, “ortalığı karıştırmamanın”, İstanbul'da ve Zeytinburnu'nda düzensiz göçmenler için varolmanın bir yolu olduğunu ortaya koyuyor. Anlaşılacağı gibi, piyasaya katılım ve piyasa şartlarını kabul etme, dolaylı olarak yerel halka ve güvenlik güçlerine, topluma dahil olma istediğini işaret etmektedir. Bir anlamda, yumuşak başlılık, göçmenlerin yasal statü noksanlığına rağmen, kent dokusundaki meşru mevcudiyetlerini kabul edilebilir hale getirmiştir.

Müşamaha ve içerilme süreçleri, polisin uyguladığı alıkoyma ve sınır dışı etme uygulamalarından mutlak suretle korunmak anlamına gelmemektedir. Nitekim, ‘kaçak’ ile birlikte, farklı göç yollarıyla gelen göçmenler arasında yaygın olarak kullanılan bir başka kelime de ‘sınır dışı’dır. Göçmenlerin çoğu, İngilizce veya Türkçe bilgilerinden bağımsız olarak “*deport*” [Tr. sınır dışı] sözcüğünü sıklıkla kullanmaktadır. Gerçekten de polise, kamu düzenini yorumlama konusunda geniş takdir yetkisi verilmiştir. Hoşgörüyü karşılanmak ile keyfi uygulamalara ve sömürüye maruz kalmak bir arada gitmektedir. Polisin geniş takdir yetkisi ve yargı mekanizmalarının yokluğu bağlamında, düzensiz göçmenlerin uğradıkları haksızlıklara ve hak ihlallerine itiraz etmeleri zorlaşmaktadır. Vatandaşların ve/veya yasal statüye sahip göçmenlerin aksine, düzensiz statüdeki göçmenler sadece işlerini kaybetmekten korkmakla kalmaz, aynı zamanda işyerinde adaletsizlikle karşılaştıklarında sınır dışı edilme korkusu da yaşarlar. Varlıkları tolere edildiği ancak yasal olarak tanınmadığından, göçmenler haklarından mahrum bırakılır ve seslerinin zorlu emek piyasası koşullarına ve sömürüye karşı çıktığını duyurmak için çok az yol vardır.

Bu nedenle, yalnızca belirli süre çalışmak isteyenler için değil, Türkiye'ye yerleşmek isteyen göçmenler için yasal statü, sosyal ve iktisadi hayata katılımın maliyetini düşürecek en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. Birçok görüşmeci, oturma izni sahibi olmanın en önemli katkısının evini kendisinin kiralayabilmesi olduğunu belirtmiştir. Özbek asıllı Afgan bir ailenin oğlu olan ve ailesiyle yaşayan ve oturma izni başvurularının sonucunu bekleyen genç bekar bir erkek olan Hasan, oturma izni almayı neden çok istediğini şöyle anlatır:

“..kaçakların oturma izni olsa bankaya gidersen, başka işler yaparsın, ev alırsın, kendi adına dükkan açarsın, başka şeyler yaparsın. İkamet çok iyi, ikamet aldıktan sonra

kimliğe başvurabiliriz yani kimlik aldıktan sonra Türk vatandaşı olabiliriz. [...] Mesela burada başkaları var, Afgan derneği var, derneğe gideriz, deriz ikamet nasıl olur. Çocuklar okula kaydoluyor, çok zor mesela benim kız kardeşim var, küçük, ağlıyor, üçe gidecek, iki sene oldu. Okul zamanı olur, okula gitse kaydolmaz, ikamet yok. Onların okuması lazım. Mesela devlet hastaneye gitmen lazım oturma iznin var mı yok. O yüzden ikamet çok iyi...”

Oturma izni olarak yasal statü almaya uğraşan göçmenler, sınır dışı uygulamalarına maruz kalma risklerini en aza indirecek pratikler geliştirmişlerdir. Örneğin Afganlar, Türkiye’de kayıtları olmasa da kendi konsolosluklarından Afganistan vatandaşı olduklarına dair bir belge alırlar ve gerektiğinde güvenlik güçlerine bunu göstermektedirler. Bununla beraber, özellikle kayıtsızların başvurduğu en önemli taktik, mümkün olduğu kadar kendilerini rahat hissettikleri Zeytinburnu mahallerinden dışarı çıkmamaktır. Eğer çıkmaları gerekirse de, toplu taşımayı kullanırken dikkat çekmemek için ellerinden geleni yaparlar. Özellikle 2015 sonrasında, hareketliliği ve görünürlüğü azaltma bu korunma pratiklerinin başında gelmiştir. Bunun sonucu olarak, Zeytinburnu içinde dahi, özellikle kayıtsız göçmenlerin serbestçe dolaşabildiği alan oldukça daralmıştır.

2015 Sonrası Zeytinburnu’nun Göç Profiline Dönüşümü: Farklılaşan Yasal Kategoriler

2013 yılına kadar, açık kapı politikası kapsamında Türkiye’ye giriş yapan Suriyeli mülteciler, Suriye sınırına yakın kentlerde açılan kamplara yerleştirilmiştir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki Suriyeliler olgusu geniş anlamıyla bir kent mültecileri konusu haline gelmesi 2013 yılı ve sonrasında rastlamaktadır. Dolayısı ile bu dönemde Zeytinburnu ilçesi, göç alan bir yer olmaklar beraber, Suriyeli mültecilerin varlığının hissedildiği bir alan olmamıştır. Yıllar içerisinde, Türkiye’deki kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı arttığı ve pek çoğunun Türkiye’deki kentlere yerleşmeye başladıkları görülmüştür.³ İktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), özellikle savaşın ilk yıllarında din kardeşliği yoluyla ve misafirperverlik kavramı içerisinde çerçevelemiştir (İçduygu vd., 2017; Carpi ve Şenoğuz,

³ Toplamda açılan 26 kampta barınan Suriyelilerin rakamı son dokuz yıl içinde en fazla 300 000 seviyelerine ulaşsa da, bugün Göç idaresi verilerine göre yalnızca 60 000 Suriyeli kamplarda yaşıyor ve bu da toplam Suriyeli nüfusun yüzde ikisinden daha az bir orana tekabül ediyor.

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

2019). Suriyelilerin eğitime, sağlık hizmetlerine ve mesleki eğitime erişebilmeleri için temel oluşturan Geçici Koruma Yönetmeliği'ni (GKY) 2014'te uygulamaya girmiştir. 2015 yılındaki pek çok gelişme ile birlikte Suriyeli mülteci sayısının 2,5 milyona ulaşması, “mülteci krizi” olgusunun belirleyici söylem haline gelmesi, Suriye'deki siyasi krizin uzun süreceğinin anlaşılması Türkiye'deki Suriyelilerin kalıcı olması ya da kalıcı olacakları öngörüsü ile toplumsal uyuma yönelik politikalar gündeme gelmiştir. Yerel yönetimler ve yereldeki STK'lar bu konuda daha aktif adımlar atmışlardır. Bununla beraber, zaman içinde dönüş söyleminin öne çıkması ile iç sınır kontrolleri artmış ve özellikle İstanbul'da kayıtlı olmayan, Suriyeli olan, olmayan tüm göçmen ve mülteci gruplarının şehir içinde hareketliliğinin sınırlandığı gözlenmiştir.

Bir yandan misafirperverlikten uyuma evrilen, diğer yandan giderek artan bir mülteci nüfusu ve kontrollerin artması ile şekillenen bu süreç, Zeytinburnu ilçesinin demografik yapısının dönüşümünde de kendini göstermiştir. Suriye iç savaşı başlangıcında sürdürülen açık kapı politikası neticesinde kentsel alanlara yerleşen Suriyeliler önceden beri kent dokusunda varlığını sürdüren göçmen gruplara göre çok daha görünür oldular. Üstelik önceki grupların aksine aralarında İstanbul iline kayıtlı olanlar çoğunlukta idi. Bu anlamda *kaçak* değil, belli haklara ve yasal statüye sahip bir topluluktan bahsedilmektedir. Kağıt üzerinde, geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler temel haklara sahip olmakla birlikte mevcut araştırma ve raporlar, uygulamada Suriyeli mültecilerin entegrasyonu ve haklara erişimi ile ilgili zorlukları ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2018; Biehl vd., 2018; Cloeters ve Osseiran, 2019). Haklardan mahrum olma, uygulamadan kaynaklanan nedenlerin yanı sıra, özellikle başka şehre kayıtlı olma, hiç kayıt yaptırmama, sınır geçişi yaptığı için geçici koruma statüsünü kaybetme gibi durumlarda kendini göstermektedir. Özellikle bekar evlerinde yaşayan Suriyeli ve Afgan mülteciler arasında kayıtları başka bir şehirde olduğu için sağlık hizmetinden yararlanamayan ve kendini güvende hissetmeyenlerin yoğun olduğu gözlenmiştir. 2016 itibari ile geçici koruma kapsamındaki 25.000 Suriye vatandaşının Zeytinburnu'nda ikamet ettiği açıklanmıştır (bkz. Kale ve Erdoğan, 2019), bununla beraber kayıtsızları da hesaba katarak bu sayının daha fazla olduğu iddia edilmektedir. Çoğunluğu kayıtsız ya da başka bir kentte kayıtlı olduğu için Zeytinburnu'nda yaşayan Afgan göçmen ve mülteci sayısı bilinmemekle beraber, bölgede faaliyet gösteren Afgan dernekleri 15.000-17.000 sayısını zikretmektedir.

2015 sonrası dönemde, toplumsal, ekonomik ve kültürel olarak “kendiliğinden” gerçekleşen sosyolojik bir süreç içerisinde Suriyeliler ile onların mevcut bulunduğu

mekânlarda, mahallelerde ve kentlerde yaşayan yerel halk arasında yoğun bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. 2015 yılından sonraki dönemde, daha önceki yıllarda saha çalışması yapılan mahallere geri dönüldüğünde çok daha fazla hissedilen bir göçmen/mülteci varlığı ile karşılaşmıştır. En görünür şekilde, belli bölgelerde sokaklarda Arapça konuşanlar ve Suriyelilere yönelik ürünler satan ve hizmetler veren yine Suriyeliler tarafından işletilen pastane, restoran, parfümcü, market, berber gibi dükkanlar ilçenin belli mahallelerinde yoğunlaşmıştır. Yurtdışında yaşayan erkek kardeşinin desteği ile minik bir hamurışı dükkanı açan Şam'dan Zeytinburnu'na gelmiş Mustafa ve ailesi ile görüştüğümde, başkalarının yanında çalışmak istemedikleri için, kendi dükkanlarını açmayı tercih ettiklerini, Zeytinburnu'nu diğer ilçelerdeki kiraların yüksekliği nedeniyle tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Mustafa ve ailesi için Zeytinburnu hem çalıştıkları, hem de oturdukları ve zaman içinde benimsedikleri bir semt haline gelmiştir. Bu durumun mekansal sebeplerinden biri olarak ise Zeytinburnu'nda binaların altında kullanılmayan ve atıl dükkanlar olduğunu söylemişlerdir. Bir hemşeri derneğinde sohbet etme fırsatı bulduğumuz, 1960 sonlarında memleketinden bir çocuk olarak gelir hayatının büyük kısmını Zeytinburnu'nda geçiren Mahmut Bey, kendisinin Zeytinburnu sakinlerinin en eskilerinden olduğunu söylemiş ve Zeytinburnu'ndaki konut ve iş yeri yapısının göçmen ve mülteci yerleşimine uygun olduğunu belirtmiştir:

Bunların [Suriyelilerin] Zeytinburnu'nu seçmesinin sebebi nedir biliyor musunuz? Bakın onu da söyleyeyim size. Zeytinburnu'nda her binanın altında dükkan var. Konfeksiyon, deri konfeksiyon, iç ve dış giyim konfeksiyon dahil aşırı derecede var. Ben işim gereği biliyorum. Dolayısıyla Zeytinburnu'nda iş bulmaları kolay. Adam üstünde dairede, evinde, oturuyor, altta çalışıyor çocuklarıyla beraber. Veya dediğim gibi dükkan açıyor.

İlçenin bazı mahallelerinde ise, Afgan göçmenlerin işlettikleri dükkanların çoğalmış ve eskisine göre daha görünür olduklarını söylemek mümkündür. Bununla beraber, 2015 yılı sonrasında ilçenin göçmen dokusunda ve yerellerin gözünde ağırlık kazanan topluluk hiç kuşkusuz Suriyeli mülteciler olmuştur. Başka bir deyişle, Afganlar bir dereceye kadar görünmezliğini korurken, Suriyeliler çok daha görünür olmuştur. Bununla beraber Suriyelilerin işletmeleriyle beraber, Afgan müteşebbislerin de artmış olması, özellikle yasal

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

statüye sahip Afganların dükkanlar açmaya başlaması bölgedeki Afgan nüfusunun hala yoğun olduğuna işaret etmektedir.

İçerilmeden Düşmanlığa: Yerli-Göçmen İlişkileri Üzerine Algılar

Birçok rapor ve araştırma Türkiye'deki Suriyeli mültecilere karşı negatif tutumların altını çizmiştir. UNHCR işbirliği ile hazırlanan Suriye Barometresi isimli anket çalışmasına göre, Türkiye vatandaşlarının yarısına yakını Suriyeli mültecilerin yaşadıkları topluma hiçbir şekilde entegre olmadıklarını ve %75'i Suriye ve Türkiye vatandaşlarının huzur içinde beraber yaşayamayacaklarını söylemektedir (Erdoğan, 2020). Fakat belirtmek gerekir ki, yine aynı çalışmanın niteliksel verileri Suriyelilere olan tavrın bu kadar sert olmayabileceğini ortaya koyar. Mevcut bulgular çoğunlukla vatandaşların çoğunluğunun Suriyeli azınlığı nasıl "öteki" olarak algıladığını ölçen araştırmalara dayanmaktadır. Fakat Suriyelilerin ve diğer göçmen toplulukların yaşadıkları mahallelerde günlük hayatın bir parçası haline gelmiş bu ötekileştirme pratiklerini nasıl algıladıkları üzerine daha az çalışma vardır.

Zeytinburnu'ndaki saha çalışmaları, Türkiye vatandaşlarının Suriyelilere karşı negatif tavırlarının anketlerde görünümünden çok daha nüanslı ve değişken olduğunu göstermektedir. Suriyeli mülteciler, uygun fiyatlı konut ve işyerlerine yakınlığı nedeniyle Zeytinburnu'na yerleşmişlerdir. Zamanla her bölgede de mültecilerin varlığının artması ile beraber, yerel halk ve mülteci toplulukları arasındaki etkileşim artmakla birlikte, göçmen ve mülteci topluluklar gerekmedikçe vatandaşlarla çok kaynaşmadan sosyal ve ekonomik hayatlarını kapalı topluluklar olarak sürdürmektedirler.

Daha çok iç göç ile gelenlerin oturdukları mahallelere yerleşen Suriyeli mülteciler ilk başlarda herkesin evini ve dükkanlarını Suriyelilere kiralamak istediklerini ve mobilya, beyaz eşya gibi birçok temel ihtiyaçlarının ev sahipleri tarafından temin edildiğini doğrulamışlardır. Örneğin Zeytinburnu'na Şam'dan gelen bir ailenin 40 yaşlarında bir ferdi olan Zeynep'in anlattıkları, özellikle Suriyelilerin İstanbul'a ilk yerleştiği zamanlara dair oldukça yaygın bir anlatıdır. "Geldiğimizde hiçbir şeyimiz yoktu. Bir akrabamız ayrılırken bize burada satın aldığı buzdolabı, çamaşır makinesi ve fırını bıraktı. Onun dışında evde mobilya namına olan her şey, hatta halılar, battaniyeler, çarşaf, her şey komşulardan ve hepsi Türkiye vatandaşları. Türkler çok iyilerdi ve bize çok misafirperverlik gösterdiler." Tüm bu sebeplerden dolayı yaşadıkları ve ailedeki erkeklerin çalıştığı yer olan Zeytinburnu'nu bir ev gibi benimsediğini söyler:

Burada kendimizi yerleşmiş hissediyoruz. Aynı zamanda kocam ve oğullarım da bu bölgede çalışıyorlar. Yani, dışarı çıktıklarında endişeli hissetmiyorum. Yani, aynı zamanda Suriyelilerin de bulunduğu bir yer ve aşinalık var, buradaki yerliler de artık bizi tanıyorlar. Yani burada kendimizi yabancı hissetmiyoruz. Ve sonra, uzun süredir yaşadığımız için artık misafir gibi hissetmiyoruz. Buna yol açan başka bir neden, aşinalık. Pazara gittiğimde bile insanlar bizi tanıyor, fiyatlar konusunda yardımcı oluyor ve bazen bizimle Arapça da konuşuyorlar. Orada insanlarla ayaküstü konuşmak, çok tanıdık geliyor. Şimdi bana başka bir yere gitmemi söyleseler gitmem. Kabul etmem, burada kalmak istiyorum [...] diğer ilçelere gezmeye gittiğimizde ve Zeytinburnu'na döndüğümüzde eve dönmüş gibi hissediyorum.

Suriyeli dükkânlarından, sokakta konuşulan dillerden ve Arap alfabesi ile yazılmış tabelalardan anlaşılacağı gibi, mültecilerin bölgedeki varlığı birkaç sene içinde çok daha görünür hale gelmiştir. Öyle ki, bölgede yaygın olan her tekstil atölyesinde kayıtsız olarak çalışan Suriyeliler bulmak mümkündür. Hatta 2017 yılındaki saha çalışması sırasında, görüşülen bir girişimci olan Ayşe Hanım yüzlerce Suriyeli kadına evlerinde ve bazalarına atelyeye gelerek parça başı ücret karşılığı tekstil işi vermekte ve sadece Suriyeli çalıştırmaktadır. Ancak, bu görünürlüğü topluluklar arası ilişkiler bakımında bir bedeli de olmuştur. Zeynep'in olumlu anlatısının aksine, yetkililerin de sıkça dile getirdiği gibi, bu görünürlük nedeniyle, özellikle 2015 sonrasında mahallelerdeki yabancılar 'savunmasız, yardıma muhtaç, yoksul' mülteciler olarak değil, ekonomik faaliyetleri ile yerel halka rakip olabilecek bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır (Üstübici, 2020).

Zeytinburnu'nda 2017-2018 arasında görüşülen yetkililer toplulukların fazla etkileşim veya çatışma olmadan birlikte yaşadıklarını da doğrularken, zaman zaman gerginliklerin yaşandığını aktarmışlardır. Bununla birlikte, yerel ve mülteci topluluklarıyla yakın çalışan hizmet sağlayıcılar, Suriyelilerin kamuya yönelik algılarının zamanla kötüleştiğini de gözlemlemiştir. Vatandaşların refahına yönelik sınırlı kaynaklar ve Türkiye'deki ekonomik sorunların hissedilen etkisi göz önüne alındığında, hizmet sağlayıcılar genellikle kaynak tahsisine itiraz eden yerel topluluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Zaman zaman, Zeytinburnu'nda, Birleşik Milletler'in (BM) sokakta aylık gıda yardımı dağıttığı ya da Suriyeli mültecilere hükümetin ücret sağladığı gibi söylentilerin yayıldığı gözlemlenmiştir.

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

Bunun sonucunda birçok Suriyeli aile, zamanla Zeytinburnu'ndaki Türkiyeliler ile ilişkilerinin kötüye gittiğini ya da komşuluk ilişkilerinde genellikle dil engelinden ötürü selamlaşmanın ötesine gidemediklerini söylemektedir. Kadınlar arasında, Zeynep gibi, komşuluk etmeye istekli olanlar olsa da, ancak bir tercüman yolu ile anlaşabilecekleri için bu ilişkiler sınırlı kalmaktadır. Bununla beraber, görüşülen Suriyeliler, Zeytinburnu'nda sokakta yürürken ya da komşuları ile olan ilişkilerinde karşılaştıkları tutumların ilk başlarda olumlu, sıcak iken, yıllar içinde gittikçe olumsuz bir hal aldığını söylemişlerdir. Özellikle Suriye'deki çatışmanın kızıştığı zamanlarda düşmanca tavırlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Birçoğu Türkçe anlamadığı halde, insanların ses tonundan ve vurgularından onlara yönelik saldırgan bir tavır benimsediklerini hissettiklerini ifade etmiştir. Karı-koca çalışan ve çocukları olmayan bir çift, komşularının onlara bazen merhaba dediğini, bazen de yüzüne bile bakmadığını söyleyerek, insancıl bir muamele görmediğinden yakınmıştır. Üç çocuk sahibi ve eşi kısmi olarak görme engelli olduğu halde çalışmaya devam eden Maryam Hanım, 2017 yılında Şam'dan kaçıp Zeytinburnu'ndaki akrabalarının yanına gelmiştir. Zeytinburnu'nda bir parkta kızının salıncakta sallanmasına izin vermeyen bir kadını ya da onun Suriyeli olduğunu fark edip otobüste boş koltuğa oturmasına engel olan başka bir Türkiye vatandaşını gözyaşları içinde anlatmıştır.

Bir sefer otobüse bindiğimde, bir koltuk boştu ve boş koltuğun yanında oturan bir adam vardı. Bu yüzden oturmak istedim, adam çantalarını boş koltuğa koydu ki oturmayayım. Sonra başka bir durakta, Türk bir hanım geldi. Aynı adam çantaları kaldırdı ve boş koltuğa oturmasına izin verdi. O yüzden, bize burada istenmediğimizi hissettiren şeyler var [...]. Ben bir yetişkinim ve durum benim rahatsız ediyor. Bir de çocukların durumunu düşün. İki gün önce parktaydık ve kızımı salıncakta sallıyordum. Bir kadın gelip, 'siz Suriyeli misiniz' diye sordu. Sonra benim kızımı salıncaktan indirip kendi kızını oraya oturttu. Bunu yapmanın normal olduğunu düşünüyorlar. Bazen kızım parka oynamaya gittiğinde diğer çocuklar da aynısını yapıyor, ona gitmesini söylüyorlar. Oğlum futbolu çok seviyor, onu bir kulübe yazdırmak istedim. En başta çok tereddüt etti, beni sevmezler ve problem olur diye düşündü. Ben gerçekten denemesini istedim. Belki düzgün bir Suriyeli çocuk görürler ve onu severlerse, Suriyeliler ile ilgili algıları değişebilir.

Örneğin bir restoranda çalışarak ailesini geçindirmeye çalışan 24 yaşındaki Abdülkerim, beraber çalıştığı ya da sokakta karşılaştığı kişilerin neden burada olduğu, neden ülkesine dönmediği sorularından bıktığını belirtmiştir. “Ben burada turist olarak, gezmeye gelmedim, mecburiyetten, çalışmak için geldim” dese de, kendini anlatamadığından yakınmaktadır:

İnsanın vatansız olması çok kötü bir şey. Bir yere gidiyorsun, örneğin çocuğuna simit alacaksın, ne diyor? Türk insanlar ne diyorlar? Sen misafirsin. Neden misafir? Ben çalışıyorum, sen de çalışıyorsun. Ben kimseye bir ihtiyacım var demedim bir Allah aşkına bir lira versene, bir lira versene demedim. Ben dilenci değilim. Ben de çalışıyorum. Ben de senin gibi çalışıyorum. [...] Vallahi kalbim çok kırıldı. Üzüldüm, çok üzüldüm. Bazı zaman geliyorum burada evde ağlıyorum. Annem de diyor neden sen ağlıyorsun? Sen çocuk musun ya? Ben diyorum Allah aşkına bir yere gidiyorsun, kimse istemiyor. Millet seni istemiyor.

Dolayısıyla Suriye savaşının başında uygulanan açık kapı kabul politikası, yerelde Suriyeli mültecilerin çok daha görünür olmalarına yol açsa da kendini farklı şekillerde gösteren dışlama süreçleri ile bir arada gitmektedir. Suriyelilere yönelik genel algı çalışmayı sevmedikleri, tatil ve eğlence düşkünü oldukları ve devletin ve AB'nin yardımları ile yaşadıkları yönündedir. Bu çerçevede, kahve içmek, enerji içeceği içmek, sokakta gülmek gibi herkesin yapabileceği günlük hareketlerin göze batar hale geldiği gözlemlenmiştir.

Zeytinburnu açısından ilginç olan, Suriyeli mültecilerin bu tepkinin ana hedefi olurken, Afganların görünmezliklerini koruyabilmesi ve yerel halkın Afganlara karşı Suriyelilere kıyasla daha pozitif bir tavır sergilemesidir. Suriyelilerin yerleşmesi ile beraber, özellikle Afganların yoğun olduğu Zeytinburnu'nda vatandaşların göçmen toplulukları geldikleri yerlere göre değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Afganlar ve onlardan da önce gelen Romanyalı işçiler çalışkan, ağır işlerden şikayet etmeyen, dürüst ve uyum sağlamaya gönüllü topluluklar olarak anılırken, Suriyeli mültecilerden bahsedilirken olumsuz sıfatların kullanımı ağır basmaktadır. Fakat Afganlardan bahsedilirken bile, göçmen toplulukların ticaret ve sosyal hayatlarını kendi aralarında organize ettiği ve etkileşimin sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda, en kabul gören gruplar için bile Zeytinburnu'nun çeşitliliği benimseyen bir sığınak olduğunu söylemek zordur. Çok sayıda Romanyalı işçi ile çalışma olanağı olduğunu söyleyen mahalle sakinlerinden Mahmut, Suriyeli çalışanların yerine, Türkiye'nin (Romanyalılar gibi) eğitilmiş göçmen işçilere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bunu derken de görüştüğümüz

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

mahalle sakinleri “Suriyelilerle Afganları karıştırmamak” gerektiğinin ve Afganların “daha dürüst”, “çalışkan” ve “kanaatkar” olduğunun altını çizmişlerdir. Afganistan'dan gelen göçmenler zamanla Zeytinburnu'ndaki deri sektörünü gelişimine öncülük ettikleri için takdir toplamaktadırlar. Yeni gelenler Afganlar da bu bağlantılar sayesinde kolayca iş bulabildiği için yerli halk genelde Afganlarla bir problemleri olmadığını ve derneklerde de onların temsilcileri ile bir araya geldiklerini ifade etmektedirler. Buna karşılık, Suriyelilerin ilçedeki varlığı ve görünürlüğü daha hızlı ve yakın tarihli bir sürece işaret etmektedir ve kaygı kaynağı olarak görülmektedir.

Mesela dedik ya Afganları da gördük. Bulgaristan'dan gelenleri de gördük İstanbul'da. Ama ben hiç Bulgaristan'dan gelen ailenin çocuğunun bu şekilde görmedim. Yani tabiri caizse o durumdaki bir insanın adamların elinde sokakta kahve geziyor ya. Kahve ile geziyor. Enerji içeceğiyle geziyor. Hani bu kadar şeyler yani [...] Yani bu taraftan gelenlerde [Bulgaristan], Afganlar'da böyle bir şey yoktu yani. Sokağa bile çıkmıyordu. (Mahmut, Zeytinburnu)

Özellikle bölgede yerleşik Afgan topluluklar gibi “eski göçmenlere” temkinli de olsa bir olumlama olduğu söylenebilir. Fakat Afganlarla konuştuğumuzda özellikle haklara erişim konusunda dışlanmışlık hissiyatı öne çıkmaktadır. Birçok Suriyeli negatif tutumlarla karşılaştıklarını söylerken, Afganlar kendilerini yerel halktan biri olarak hissetmekle beraber, haklara erişim konusunda ikinci plana atıldıklarını ve dernekleri aracılığı ile sıkıntılarını dile getirmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Bölgede yaygın olan Afgan hemşeri derneklerinden bir yetkili, özellikle kimliksiz olan Afganların, “yok muamelesi” gördüğünü, özellikle Suriyelilere verilen haklar yanında Afgan topluluğun mağdur durumda olduğundan yakınmıştır. Oldukça heterojen olan Zeytinburnu'ndaki Afgan topluluğun sahip oldukları haklar yasal statülerine göre değişkenlik göstermektedir. Bununla beraber, özellikle oturma iznine erişim konusunda kendi derneklerinden bilgi ve zaman zaman ücret karşılığında hukuki destek aldıkları söylenebilir. Dernekten bir yetkili, “Şu anda Afganlar için vatandaş olmadan bir dükkan açmak çok zor. Belediye dükkan sahipleri için şartları zorlaştırdı. Oturma izni olanlar, kendi hesaplarına dükkan açamıyorlar ama bu kural Suriyeliler için geçerli değil, onlar dükkanlarını açabiliyorlar.” diyerek serzenişte bulunmuş ve kendilerini kimlik olarak Türkiye'ye ait ama zaman zaman dışlanmış hissettiklerini eklemiştir: “Biz Afganistan Türküyüz. Başımız eğik değil, dik dolaşmak istiyoruz. [...] Hiç değilse Suriyelilere verilenlerin yarısını bize de verin.”

2015 öncesi ve sonrası farklılıkları incelerken, üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, sınır dışı edilme korkusunun düşük bir olasılıktan, gerçekleşmesi çok daha muhtemel bir duruma evrilmiş olmasıdır. Ulusal seviyede, sosyal uyumdan ziyade, geri dönüşe yönelik söylem önem kazanırken, yerel halkın özellikle Suriyeli mültecilere tepkisinin arttığı bu süreçte, özellikle kayıtsız göçmenler için kent içindeki hareket sınırlarının daraldığı gözlenmiştir. Hem görüşme yaptığımız Afganlar hem de dernekler yasal statüyü temel bir eksiklik olarak işaret etmiş ve artan kontrol ve sınır dışı pratiklerinden korunmak için insanların evlerine kapandıklarını, ilçenin ticari merkezi olan 58. Bulvar'da gün içinde gezinmekten çekindiklerini anlatmıştır.

Afgan dernek yetkilerinin de belirttiği üzere, polis tarafından gösterilen müsamaha son zamanlarda artan kontrollerle beraber yerini sıkı denetimlere bırakmıştır. Artan güvenlik kontrolleri nedeniyle sahilde dolaşmak, hem Afgan hem kayıtsız Suriyeli göçmenler için, ana caddede dolaşmak, sahilde vakit geçirmek gibi sosyal aktiviteler zorlaşmıştır. Özellikle 2019 yılındaki saha çalışması sırasındaki görüşmelerde bu tedirginlik hissedilir boyutlardaydı. 22 Temmuz 2019 tarihinde İstanbul Valiliğince yapılan açıklama İstanbul'da kayıtlı olmayan Suriye vatandaşlarının kayıtlı oldukları illere geri dönmelerini ve kayıtlı olmayanların İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen illere transfer edileceğini açıklaması ile beraber bu tedirginlikleri ileri bir seviyeye ulaştırmıştır. Bu dönemde telefon ile görüşülen kişiler, kaydı olmayan veya başka bir şehirde kayıtlı olan Afgan ve Suriyelilerin iş aramak, hastaneye gitmek için bile evden çıkmaya çekindiklerini dile getirmişlerdir. Yasal statüsü olan göçmenler ise, toplu taşımaya giriş çıkışlarda kontrollerin arttığını doğrulamışlardır. Dolayısıyla, Zeytinburnu'nda, özellikle kayıtsız göçmenler açısından geçtiğimiz 10 yıl içinde varlıklarını çok da görünür olmadan sürdürebildikleri kentsel alanın, hem göçmen ve mülteci sayısındaki artış hem de yasal çerçeve ve uygulamadaki değişikliklerin sonucu olarak, görünürlük açısından genişlediği ama içerilme ve beraber yaşama pratikleri açısından daraldığı iddia edilebilir.

SONUÇ

Bu makalede, bölgesel ve küresel boyuttaki dönüşümlerin, Zeytinburnu örneği kullanılarak göçmen toplulukların kent dokusundaki varlığının, mekansal ve zamansal yansımaları izlenmiştir. Çeşitliliğin hakim olduğu bir kentsel mekan olarak Zeytinburnu ilçesi, özellikle belgesiz göçmenlerin zaman içinde dönüşen görünürlük ve sınır dışı

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

edilebilirlik deneyimleri konusunda önemli bir saha sunmaktadır. Zeytinburnu örneği, göçmenlerin tolere edilmesinden yabancı düşmanlığına uzanan bu sürecin kentsel alandaki yansımalarını görmek açısından önemli bir sahadır. 2013-2019 yılları arasında bu ilçede yürütülen farklı saha çalışmalarının sonuçlarından derlenen bu makalede, Zeytinburnu'nda yaşayan göçmen ve mülteci nüfus açısından farklılaşan bir profilden bahsedilmektedir.

Bu süreçte, ilçede yaşayan Afgan göçmen ve mültecilerin sayılarındaki artışa, Suriyeli mülteciler de katılınca ilçedeki göçmen varlığı çok daha görünür olmuştur. Aynı şekilde, bu durum yerel halkın göçmenlere yönelik tutumunun, zaman zaman düşmanlığa varan yabancı karşıtı bir söyleme evrilmesine sebep olmuştur. Bu değişimi gözlemlerken 2015 öncesi ve sonrası dönemleri karşılaştırdığımızda, iş piyasasındaki yaygın sömürü koşullarının devam ettiğini, bu anlamda Suriyeli ve Afgan toplulukların farklı yasal statülerine rağmen benzer içerilme ve dışlanma süreçlerine maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Bununla beraber, göçmen nüfusunun görünürlüğünün artması özellikle Suriyelilere yönelik tepkilerin artmasına yol açmıştır. İlçede yaşayan Suriyeli mülteciler bu tepkileri günlük hayatta sıklıkla deneyimlediklerini belirtmişlerdir. Suriyelilere nazaran daha görünmez kalmayı başaran Afganlar ise günlük hayatta daha az ayrımcılığa maruz kaldıklarını ama haklara erişimde kendilerini kenara itilmiş hissettiklerini söylemişlerdir. 2015 sonrası artan iç sınır kontrolleri, Afgan ya da Suriyeli kayıtsız durumdaki tüm göçmenlerin günlük yaşam pratiklerini olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak, Zeytinburnu örneği üzerinden, zamanla dönüşen sınır dışı ve kabul pratiklerini takip ettiğimizde, İstanbul ne tamamen dışlayıcı ne de göçmenlerin getirdiği çeşitliliğin kucaklandığı bir sığınak kenttir.

KAYNAKÇA

- Biehl, K. S. (2014). Migration, urban space and diversity: a case from Istanbul. *Insight Turkey*, 16(4), 55-63.
- Bloch, A. 2011. Intimate Circuits: Modernity, Migration and Marriage among Post-Soviet Women in Turkey. *Global Networks* 11(4), 502-521. doi:10.1111/j.1471-0374.2011.00303.x.
- Calavita, K. (2006). Gender, migration, and law: Crossing borders and bridging disciplines. *International Migration Review*, 40(1), 104-132.
- Carpi, E. ve Pınar Şenoğuz, H. (2019). Refugee Hospitality in Lebanon and Turkey. On Making 'The Other'. *International Migration*, 57(2), 126-142.

- Ceritoğlu, E., Yüncüler, H. B. G., Torun, H. ve Tümen, S. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: evidence from a quasi-experimental design. *IZA Journal of Labor Policy*, 6(5).
- Chauvin, S. ve Garcés-Mascareñas, B. (2014). Becoming less illegal: Deservingness frames and undocumented migrant incorporation. *Sociology compass*, 8(4), 422-432.
- Cloeters, G. ve Osseiran, S. (Ocak 2019). Healthcare access for Syrian refugees in Istanbul: A gender-sensitive perspective. *Workshop Report. Istanbul: Istanbul Policy Center*.
- Coutin, S. B. (2003). *Legalizing moves: Salvadoran immigrants' struggle for US residency*. University of Michigan Press.
- Coutin, S. B. (2005). Being en route. *American Anthropologist*, 107(2), 195-206.
- Danış D., Taraghi C., Pérouse JF. (2009) Integration in Limbo. İraçı, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in Istanbul. İçduygu A, Kirişci K, içinde. *Land of Diverse Migrations Challenges of Emigration and Immigration in Turkey* (ss. 443-636), İstanbul Bilgi University Press: İstanbul.
- Dağtaş, S. (2018). Inhabiting difference across religion and gender: Displaced women's experiences at Turkey's border with Syria. *Refuge: Canada's Journal on Refugees/Refuge: revue canadienne sur les réfugiés*, 34(1), 50-59.
- Danış, D. (2007). A faith that binds: İraçı Christian women on the domestic service ladder of İstanbul. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(4), 601-615.
- Danış, D. ve Soysüren, İ. (der.) (2014). *Sınır ve Sınırdışı Türkiye'de Yabancılar. Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Darling, J. (2017). Forced migration and the city: Irregularity, informality, and the politics of presence. *Progress in Human Geography*, 41(2), 178-198.
- De Genova, N. P. (2002). Migrant "illegality" and deportability in everyday life. *Annual review of anthropology*, 31(1), 419-447.
- Erdoğan, M. M. (2018). Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2020) *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Orion Kitapevi. Ankara.
- IGAM. (2019) *Medya 18 Aylık İzleme Raporu: Ulusal ve Yerel Medyada Mülteci ve Göç Haberleri, 01.06.2017-30.11.2018*.
- İçduygu, A., Üstübcü, A., Aral, I., & Ayar, B. (2017). Legitimising settlement of refugees: unpacking humanitarianism from a comparative perspective. *Geografie*, 122(4), 449-475.

İstanbul'un Kent Dokusunda Göçmenlik ve Mültecilik Deneyimleri

- İçduygu, A. ve Karadağ, S. (2018). Afghan migration through Turkey to Europe: seeking refuge, forming diaspora, and becoming citizens. *Turkish Studies*, 19(3), 482-502.
- Kale, B. ve Erdoğan, M. (2019). The Impact of GCR on Local Governments and Syrian Refugees in Turkey. *International Migration*.
- McBride, K. (2009). Sanctuary San Francisco: Recent Developments in Local Sovereignty and Spatial Politics. *Theory and Event*, 12(4).
- Menjívar, C. ve Abrego, L. (2012). Legal violence: Immigration law and the lives of Central American immigrants. *American journal of sociology*, 117(5), 1380-1421.
- Narlı, N. ve Özaşçılar, M. (2020). Understanding and Measuring the Social Inclusion of Syrian Refugees in Istanbul: The Case of Zeytinburnu. *Refugee Survey Quarterly*, 39(3), 299-320.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu. *ORSAM-TESEV*.
- Ridgley, J. (2008). Cities of refuge: Immigration enforcement, police, and the insurgent genealogies of citizenship in US sanctuary cities. *Urban Geography*, 29(1), 53-77.
- Rittersberger-Tiliç, H. ve Bal, S. (2019) Türkiye Emek Piyasasında Mülteciler/Göçmenler: Görünmeyen Emek ve Görünen Politika Üzerine Bir Değerlendirme. *Nüfusbilim Dergisi* 41(1), 26-51.
- Salomoni, F. (2018) Labour Migrants, Syrian Refugees, Urban Landscape And In/Visibility In Istanbul. *TAW2018 International Scientific Conference 'ta sunulan makale*.
- Suter, B. (2012). *Tales of transit: Sub-Saharan african migrants' experiences in Istanbul*. Malmö University.
- Toksöz, G., Erdoğan, S. ve Kaşka, S. (2012). *Irregular labour migration in Turkey and situation of migrant workers in the labour market*. Ankara: International Organization for Migration.
- Üstübcü, A. (2016). Political activism between journey and settlement: Irregular migrant mobilisation in Morocco. *Geopolitics*, 21(2), 303-324.
- Üstübcü, A. (2017). Türkiye'de göç politikaların dönüşümü: Yasadışıların uluslararası üretiminden makbul yabancıya?. *Toplum ve Bilim*, 140, 106-122.
- Üstübcü, A. (2018) The Governance of International Migration: Irregular Migrants' Access to Right to Stay in Turkey and Morocco. University of Amsterdam Press. Amsterdam.
- Üstübcü, A. (2020). 'Street-level justifications': Service providers mediating refugee reception in the urban context of Istanbul. *Journal of Refugee Studies*. Online view.
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and racial studies*, 30(6), 1024-1054.